

АНОТАЦІЯ

Савич Є.С. Право людини на звернення в Україні: конституційно-правовий аналіз. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Інститут законодавства Верховної Ради України, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному конституційно-правовому дослідженню права людини на звернення в Україні. Розглянуто історико-правові аспекти становлення і розвитку права людини на звернення у розумінні загального цивілізаційного процесу, а також з урахуванням особливостей розвитку державно-правового характеру, які мали місце на українських землях. Зроблено висновок, що народоправні орієнтири українського національного менталітету, в частині питання розвитку права людини на звернення, доводяться й правовими традиціями українського козацтва, які існували в Запорізькій Січі у період Гетьманщини. Обґрунтовано наукову позицію про те, що «Коломацькі чолобитні» або петиції 1723 року як результат діяльності опозиційно налаштованого до російського царизму козацтва, у період Гетьманщини стали виявом саме демократичних народоправних орієнтирів української національної правової традиції. Наголошено, що дані документи слід розглядати в якості першого вітчизняного прикладу належного політико-правового розуміння та реалізації права людини на звернення. За своїм змістом і сутністю вони представляли синтез колективних пропозицій, клопотань та скарг до російського імператора як уособлення найвищої державної влади на той час.

Доведено, що нормативно визначений правовий інститут подання «чолобитних», який існував на теренах українських земель у XV – XIX століттях, що історично входили до складу Московського царства, а згодом Російської імперії, не є притаманним для української національної та європейської правових традицій. Його не можна розглядати як період цивілізаційного процесу становлення та розвитку права людини на звернення в Україні у сучасному його розумінні.

Аналіз радянського етапу розвитку права людини на звернення в Україні у період 1922–1991 рр. показав відсутність загалом цивілізаційного контексту у процесі розвитку. Дослідження даного періоду хоча й продемонструвало, що він мав деякий позитивний результат в аспекті закріплення даної правової норми на конституційному рівні, утім не забезпечив демократичного розвитку цього права. Радянська ідеологія з її ігноруванням та нівелюванням ролі громади, світових та європейських правових стандартів у цій сфері, не спроможна була дати відповідний напрям становлення цього права.

Запропоновано власне визначення поняття «звернення людини і громадянина» у конституційно-правовому розумінні, під яким слід розуміти нормативно регламентовану форму комунікативної взаємодії особи та держави, яка здійснюється шляхом подання усного або письмового (електронного) індивідуального чи колективного повідомлення до органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів та інших уповноважених на це суб'єктів про різноманітні питання суспільного, державного, колективного чи особистого життя, з метою налагодження діалогових форм участі в управлінні державними та суспільними справами, а також реалізації та захисту своїх прав, свобод і законних інтересів, та припускає обов'язковість їх розгляду та надання обґрунтованої відповіді у встановлені законом строки. Разом з тим, дано авторське визначення конституційного права на звернення як гарантованих та врегульованих на національному та міжнародному правових рівнях можливостей кожного подавати індивідуальні (колективні) усні або письмові (електронні) звернення до уповноважених на це суб'єктів про різноманітні питання суспільного, державного, колективного чи особистого життя, з метою налагодження діалогових форм участі в управлінні державними та суспільними справами, а також реалізації та захисту своїх прав, свобод та законних інтересів, які припускають обов'язковість їх розгляду та надання обґрунтованої відповіді у встановлений законом строк.

Виявлено положення Основного Закону України загального порядку, які мають значення для сутнісного розуміння та реалізації права людини на звернення. Зроблено висновок, що дане право слід охарактеризувати в якості

невід'ємного і такого, що має активний характер і у багатьох випадках слугує надійною гарантією реалізації інших конституційних прав та свобод. Наголошено, що в процесі реалізації права на звернення особистий інтерес правомочної особи як передумова такої реалізації може набувати ознак публічно-правового характеру.

Розглянуто структуру суб'єктивного конституційного права на звернення відповідно до статті 40 Конституції України, а саме: правомочність направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення, а також правомочність щодо особистого звернення до зобов'язаних суб'єктів. Відповідно зобов'язані суб'єкти повинні розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк. Таким чином, формами здійснення цього права визначено направлення письмового звернення, або ж можливість особистого звернення. Видами письмової форми звернення є індивідуальне звернення та колективне. Що ж до особистого звернення колективного суб'єкта, то останній також може реалізувати дану правомочність через свого представника. Встановлено, що, оскільки звернення є актом волевиявлення, який полягає в оформленій вимозі суб'єкта до зобов'язаного з метою задоволення певного інтересу, тому природним є те, щоб термін «волевиявлення» віднайшов своє місце серед ознак категорії «звернення» у її дефінітивному визначенні на рівні закону.

Проаналізовано основні ознаки правових позицій органу конституційної юрисдикції, які прямо або опосередковано стосуються механізму реалізації конституційного права на звернення. На підставі аналізу актів Конституційного Суду України виокремлено та проаналізовано правові позиції стосовно правових категорій, що мають важливе значення для розуміння природи конституційного права на звернення, а саме: принцип правової держави; скасування конституційних прав і свобод; звуження змісту та обсягу прав і свобод; обсяг прав людини; принцип верховенства права; принцип правової визначеності; правомірне обмеження конституційних прав і свобод.

Проаналізовано основні міжнародні акти, які закріплюють міжнародні стандарти права людини на звернення. Зроблено висновок, що більшість з них не містять норм, які б закріплювали право на звернення. Єдиним міжнародним

документом, в якому унормовується зобов'язання відповідних суб'єктів гарантувати право людини на звернення, виступає Декларація про право і обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загальновизнані права людини і основоположні свободи, затверджена резолюцією 53/144 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1998 року.

Здійснено компаративістський аналіз регламентації права на звернення в конституціях та законодавстві країн-членів Європейського Союзу: Латвії, Литви, Естонії, Польщі та інших із законодавчим регулюванням права на звернення в Україні. Встановлено, що на сьогодні формула гарантування права на звернення міститься в конституціях переважної більшості держав світу як з республіканською, так і з монархічною формами правління. Узагальнення європейського досвіду конституційно-правового закріплення права на звернення, зокрема й аналогічної норми, викладеної у Конституції Республіки Польща, показало актуальність відображення в національній конституційній нормі сучасного розуміння дуалістичної природи права людини на звернення, яке одночасно виступає як особисте та як політичне право людини, а також потребу удосконалення змісту статті 40 Конституції України у напрямі конкретизації видів звернень, з якими особа може звертатися до уповноважених на це суб'єктів, не обмежуючи їх коло лише державними органами влади чи органами місцевого самоврядування, передбачаючи направлення таких звернень й до громадських організацій та установ.

Ключові слова: конституційне право людини на звернення, конституційно-правове регулювання права людини на звернення, акти Конституційного Суду України, міжнародно-правові стандарти права на звернення, законодавство зарубіжних країн.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Савич Є.С. Конституційно-правове закріплення права на звернення в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. С. 42-47.

2. Савич Є.С. Звернення людини (громадянина) як конституційно-правова категорія: дискусійні питання. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Svazek 7. 3 Vydání. С. 73-81. (Чехія)

3. Савич Є.С. Особливості становлення конституційного права людини на звернення в Україні: історичний екскурс. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2020. № 22. С. 258-267.

4. Савич Є.С. Особливості реалізації громадянином права на конституційне звернення. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 11. С. 147-152.

5. Савич Є.С. Шляхи вдосконалення законодавчого регулювання права людини на звернення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 5. С. 77-87.

6. Савич Є.С. Дуалістична природа конституційного права людини на звернення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 5. С. 102-107.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Савич Є.С. Право людини на звернення: визначення поняття. *Юридична наука України: історія, сучасність, майбутнє* : матер. міжнар. науково-практичної конференції (м. Харків, 1–2 листопада 2019 р.). Харків : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 135–139.

8. Савич Є.С. Деякі аспекти права на звернення як суб'єктивного конституційного права. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: матер. міжнар. науково-практичної конференції (м. Дніпро, 6–7 березня 2020 р.). Дніпро : ГО «Правовий світ», 2020. С. 77–80.